

Summary

Korzyhk V. RESOURCES-ECOLOGICAL SAFETY AS FUNCTION OF THE HISTORICAL-GEOGRAPHICAL PROCESS (ON EXAMPLE OF BUKOVYNA).

The article deals with the problems of resources-ecological safety on territory of Chernivtsy region and actual possibilities of natural-resources potential using in a context of sustainable development in a course of historical-geographical process.

Key words: Resource- ecological safety, historical-geographical process, Bukovyna.

Надійшла 10.03.2010р.

УДК 911. 3.33

Мирослава ПЕТРОВСЬКА

**ПОСЕЛЕНСЬКЕ НАВАНТАЖЕННЯ І СТРУКТУРА ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ
ЯВОРІВЩИНИ (ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ) ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ГЕОЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ**

Охарактеризовано сучасну демографічну ситуацію Яворівщини. З'ясовано структуру господарського комплексу і земельного фонду регіону, окреслено проблеми природокористування і запропоновано шляхи їхнього розв'язання.

Ключові слова: поселенське навантаження, демографічні показники, господарський комплекс, землекористування, природокористування, геоекологічна ситуація.

Постановка проблеми. Земельні ресурси акумулюють в собі екологічні наслідки усіх видів природокористування, оскільки є територіальною базою, на якій здійснюється господарська діяльність людини, відбувається заміна природних екосистем на антропогенні. Тому вивчення проблем, пов'язаних із землекористуванням і станом земельних ресурсів, має важливе теоретичне та прикладне значення для оптимізації природокористування та поліпшення геоекологічного стану ландшафтів.

Питання землекористування найгостріше стоїть у межах густозаселених, промислово розвинених регіонів, до яких належить і Яворівський район. Тому метою дослідження є з'ясування структури земельного фонду, поселенського навантаження, окреслення проблем природокористування цього району та обґрунтування шляхів їхнього розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Актуальність названих проблем з кожним роком загострюється все більше. Особливо помітною стала несприятлива екологічна ситуація в межах території поселень, що позначається на системі демографічних показників, які здатні фактично відобразити рівень природного і суспільного благополуччя території.

Екологічні проблеми, виникнення яких пов'язане з існуванням поселень, тривалий час перебувають у полі зору вчених-географів: Барановського В., Воропай Л., Габчак Н., Григор'євої Г., Гуцуляка В., Дмитрука О., Ісаченка А., Керничної О., Ковальчука І., Круглова І., Круля В., Круль Г., Кубенко К., Куниці Л., Курганевич Л., Меліхової Т., Мельника А., Олішевської Ю., Павловської Т., Пилипович О., Садикової Г., Шищенка П. та інших.

Постановка завдання. Вивчення статистичних матеріалів останнього десятиріччя переконливо свідчить, що у Львівській області загалом і в окремих його районах зокрема, суттєво змінилася демографічна ситуація. Тому проаналізуємо детальніше поселенське навантаження і рівень розвитку галузей господарства Яворівського району та їхній вплив на формування геоекологічної ситуації.

Результати досліджень. Станом на 01.01.2007 р. в Яворівському районі проживало 122,5 тис. осіб. З них міського населення – 55,5 тис. осіб, а сільського – 67,0 тис. осіб. Протягом 1979–1997 рр. населення зростало (відповідно 110 і 124,6 тис. осіб), а протягом 1997–2007 рр. – зменшується (відповідно 124,6 і 122,5 тис. осіб). Ситуація неоднакова серед міського і сільського населення. Зокрема, чисельність міського населення зростає, а сільського – зменшується (рис. 1).

Коефіцієнт природного приросту населення на Яворівщині поступово зменшується (від 7,4 % у 1990 р. до 2,2 % у 2006 р.), а з 2005 р. по 2006 р. спостерігається незначне його збільшення (на 1 %). Однак впродовж усього досліджуваного періоду природний приріст є додатним (рис. 2).

Коефіцієнт природного приросту міського населення хоч незначно, але також зменшився (від 5,2 % в 2006 р. до 4,9 % в 2007р.). Найвищим цей показник був у 1990 р. – 10,9 %. Щодо сільського населення, то з 1990 р. спостерігається зменшення природного приросту населення, а з 2004 р. він стає від'ємним, зменшуючись до – 2,6 % в 2007 р.

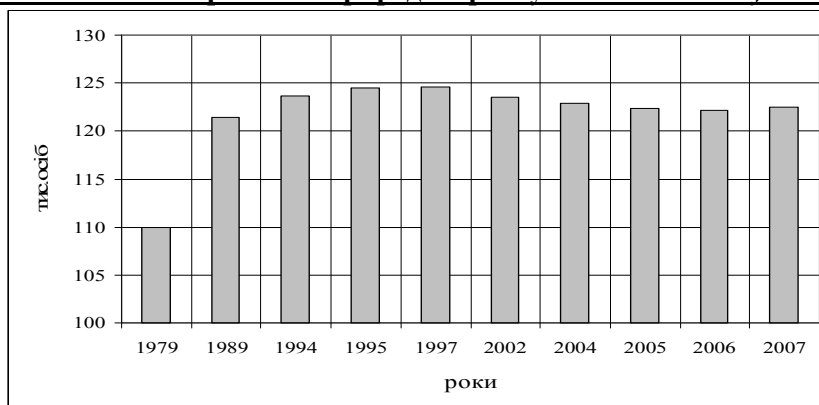

Рис. 1. Динаміка чисельності населення Яворівського району (за [7, 9])

Величину демографічного потенціалу Яворівського району визначають не тільки особливості природного руху, а й механічного. Населенню притаманні інтенсивні міграційні рухи, на території району сальдо міграції є від'ємним.

Щільність населення Яворівського району становить 79 осіб/км² (станом на 2006 р.). На рис. 3 подано щільність населення Яворівського району в розрізі сільських рад станом на 1989 р., а на рис. 4 – станом на 2007 р.

Рис. 2. Динаміка природного руху населення Яворівського району (за [7, 9]).

(Примітка. Територіально-адміністративні одиниці Яворівщини: 1.Бердихівська с. р.; 2.Бірківська; 3.Бунівська; 4.Великопільська; 5.Верблянська; 6.Віжомлянська; 7.Вороцівська; 8.Добростанівська; 9.Домажирська; 10.Дрогомишльська; 11.Завадівська; 12.Залузька; 13.Калинівська; 14.Кам'янобрідська; 15.Лозинська; 16.Мальчицівська; 17.Мужилівичівська; 18.Нагачівська; 19.Наконечнянська; 20.Порічанська; 21.Прилбичівська; 22.Рогізненська; 23.Рясне-Руська; 24.Сарнівська; 25.Свидницька; 26.Середкевичівська; 27.Смолинська; 28.сmt Івано-Франкове; 29.сmt Краковець; 30.сmt Немирів; 31.сmt Шкло; 32.Старичівська; 33.Терновицька; 34.Чернильська; 35.Ясницька; 36.м.Новояворівськ; 37.м.Яворів).

Зміни щільності населення, які відбулися протягом 1989-2007 рр. подано на рис. 5. Тим самим, найбільше зростає щільність населення в м. Яворів, Новояворівськ і в сільській раді Рясне-Руська. Найбільше зменшення спостерігається в сmt. Краківець.

На території Яворівського району налічується 132 сільських населених пункти загальною площею 1,4 тис. км², 2 міста і 4 сmt. Усі міські поселення району належать до групи малих. Розселенські чинники (щільність населення, людність поселень, їх взаємне розташування) суттєво

впливають на територіальну диференціацію антропогенної перетвореності довкілля.

Основу господарського комплексу міст становить промисловість, сучасна структура якої багатогалузева і ґрунтується на використанні місцевих мінерально-сировинних ресурсів. У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу Яворівського району їхня частка становить 44,6 % [6]. Отож, головне антропогенне навантаження на природні комплекси району спричинене промисловим виробництвом. У Яворівському районі розвинено гірничодобувну і хімічну промисловість, деревообробну та промисловість будівельних матеріалів. Крім цього добре функціонує харчова промисловість. До харчової галузі спрямовано більшість інвестицій району (77,5 % від обсягу інвестицій в районі). Чимало іноземних капіталовкладень спрямовано до підприємств, спеціалізацією яких є внутрішня торгівля [5].

Провідну роль у господарській системі району займає сфера послуг населенню, мета функціонування якої – забезпечення комплексу послуг, необхідних для життєдіяльності людей. Згідно з економічними та іншими чинниками рівень розвитку галузей обслуговування залишається невисоким.

Ще однією галуззю господарства досліджуваної території є військово-навчальна діяльність. У районі розташовані й інші об'єкти військової діяльності – Яворівська дивізія, військові частини (с. Старичі, с. Верещиця). На базі Яворівської дивізії сформовано українсько-польський батальйон. З 1995 р. тут відбуваються щорічні міжнародні військово-польові навчання «Щит миру».

Різноманітність природних ресурсів (табл. 1, 2) і наявність історико-культурних об'єктів створили умови для розвитку рекреаційної галузі. Мисливські угіддя, озера та ставки сприяють розвитку мисливства та рибальства. На території Яворівського району функціонують бази відпочинку, оздоровчі табори, санаторно-курортні установи (Шкло), Яворівський національний природний парк, заповідник «Розточчя». Багатий рекреаційний потенціал (11,8 %) дає змогу визначити рекреаційно-туристичну діяльність як перспективну галузь господарства району.

Таблиця 1

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Яворівського району (за [6])

Потенціал ресурсів, %					
мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природно-рекреаційних
44,6	12,6	16,7	14,2	0,1	11,8

Таблиця 2

Забезпеченість населення Яворівського району природно-ресурсним потенціалом (за [6])

Потенціал ресурсів на душу населення, балів						
мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природно-рекреаційних	сумарний
155	94	42	334	20	121	98

Важливою галуззю господарства є транспорт. З екологічного погляду транспортна діяльність негативно впливає на стан довкілля. Придорожні смуги автомагістралей (не менше 100 м) є зонами санітарної напруги [4]. Основна маса твердих викидів автотранспорту осідає на відстані 300–500 м від дороги. У межах цієї смуги навіть візуально простежується пригнічуюча дія викидів на рослинність. Дослідженнями встановлено, що вздовж автошляхів на відстані 100 м спостерігаються геохімічні аномалії свинцю (в 3–15 разів вище фонових), цинку (в 5–7 разів), кадмію, хрому та інших металів [4].

Функціонування залізничного сполучення Львів-Рава-Руська (пасажирського і вантажного), Львів-Шкло (пасажирського), Львів-Івано-Франкове (вантажного), наявність залізничного та автомобільного переходу (Краківець) на кордоні з Польщею є вагомою перевагою транспортно-географічного розташування району. Водночас залізнична мережа вимагає реконструкції, зниження небезпеки аварій, забезпечення моніторингу стану полотна доріг і залізничних насипів.

На початок 2007 р. земельний фонд Яворівського району складав 154,4 тис. га, з яких 68,2 тис. га займають землі сільськогосподарського призначення (44,2 % від загальної площі), 61,5 тис. га – ліси та лісовкриті землі (39,8 %), 9,0 тис. га – забудовані землі (5,9 %), 3,6 тис. га – землі під водою (2,3 %).

Вигідне географічне положення і сприятливі кліматичні умови зумовили раннє і щільне заселення цієї території. У середньому на одного мешканця припадає 1,26 га землі. Розподіл сільськогосподарських угідь на території району в межах адміністративно-територіальних утворень подано на рис. 6.

Рис. 3. Щільність населення в Яворівському районі станом на 01.01.1989 р.

Рис. 4. Щільність населення в Яворівському районі станом на 01.01.2007 р.

Рис. 5. Зміни щільності населення в Яворівському районі з 1989 по 2007 рр.

Рис. 6. Частка площі адміністративно-територіальних утворень Яворівського району, зайнята сільськогосподарськими угіддями станом на 01.01.2006 р. (складено автором за [1])

Рис. 7. Коефіцієнт екологічної стійкості адміністративно-територіальних утворень Яворівського району станом на 01.01.2006 р. (складено автором за [1])

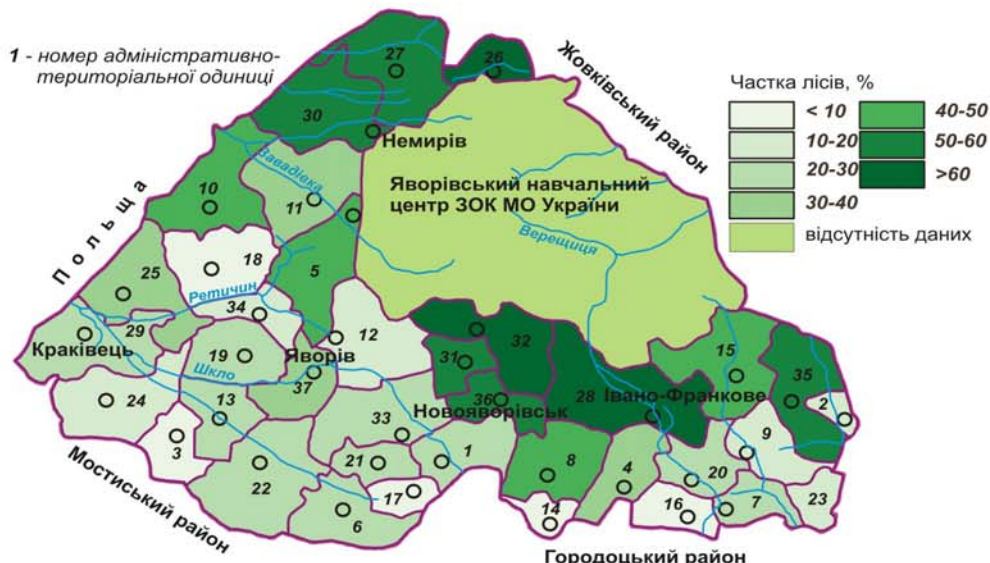

Рис. 8. Частка лісів та інших лісовкритих площ у структурі земельного фонду адміністративно-територіальних утворень Яворівського району станом на 01.01.2006 р. (складено автором за [1])

1 - номер адміністративно-територіальної одиниці

Рис. 9. Вплив на довкілля Яворівського району забудованих територій станом на 01.01.2006 р. (складено автором за [1])

1 - номер адміністративно-територіальної одиниці

Рис. 10. Частка площі адміністративно-територіальних утворень Яворівського району, зайнята внутрішніми водами станом на 01.01.2006 р. (складено автором за [1])

1 - номер адміністративно-територіальної одиниці

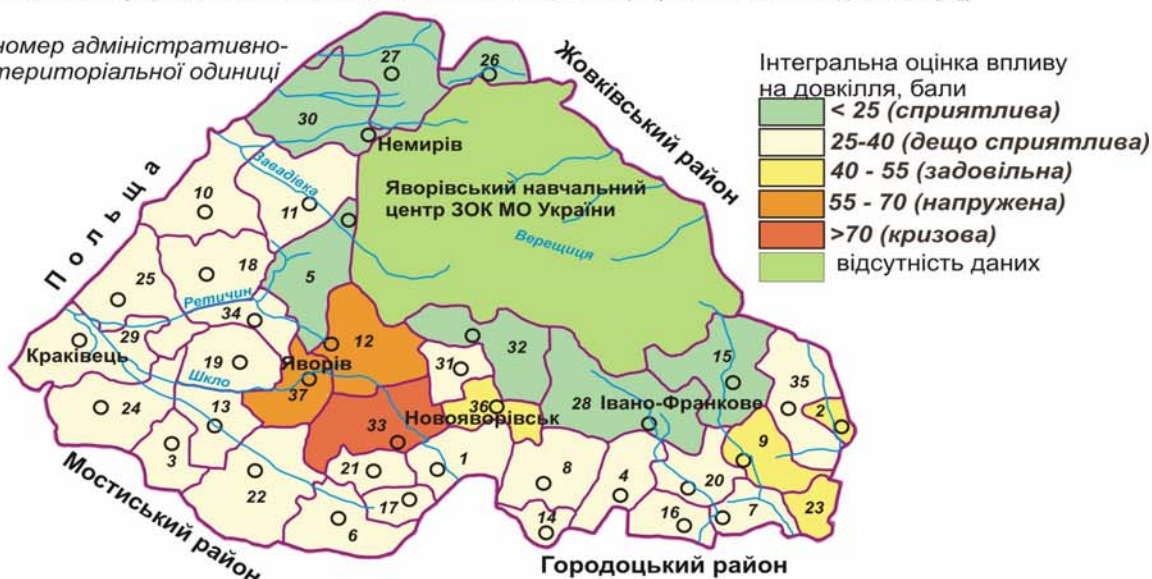

Рис. 11. Інтегральне оцінювання напруги геоєкологічної ситуації адміністративно-територіальних утворень Яворівського району станом на 01.01.2006 р. (складено автором за [1])

Сільськогосподарські угіддя, до яких відносять рілля, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища станом на 01.01.2006 р. становлять 66766 га, що складає 44,15 %, від загальної площі земель. З площі сільськогосподарських угідь припадає на: рілля 36170 га (54,17 %, від площі с/г угідь); багаторічні насадження 1383 га (2,07 %); сіножаті 5921 га (8,86 %); пасовища 23292 га (34,90 %). Незважаючи на доволі значну площу сільськогосподарських угідь в цьому районі, на одну людину їх тут припадає 0,54 га, а ріллі – 0,29 га.

Ступінь розораності земель характеризує їхню екологічну стійкість. Найбільш екологічно нестійкими є ті райони, в яких розорані землі значно переважають над умовно стабільними угіддями, до яких належать сіножаті, пасовища, землі, вкриті лісом, чагарником, болота [2]. Районування Яворівського району за стійкістю земельних угідь подано на рис. 7. Ступінь екологічної стійкості земельних угідь Яворівського району (складено за [1], де показник стійкості відповідає відношенню площі умовно стабільних угідь до площі ріллі. Загалом для Яворівського району коефіцієнт екологічної стійкості земельних угідь становить 1,88.

Добре розвинуте і сільське господарство Яворівського району. У структурі посівних площ Яворівського району переважають зернові та технічні культури. Збільшення посівних площ спостерігається під зерновими культурами, тоді як у попередні роки збільшення посівних площ спостерігалось під цукровими буряками та овочами. Така тенденція несприятливо впливала на екологічну ситуацію, оскільки просапні культури є ерозійно небезпечними. На території Яворівського району зареєстровано 58 фермерських господарств.

Лісовий фонд Яворівського району станом на 01.01.2006 р. становить 61532,2 га, що складає 39,85% площі району. Для порівняння у 1999 р. він становив – 33,60 %. Значна частка району – 7,03 % – це відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (станом на 1999 р. – 12,66 %). Така структура лісового фонду загалом є несприятливою (вимагає реконструкції) та негативно впливає на формування еколого-географічної ситуації. Розподіл лісів та інших лісовкритих площ на території Яворівського району подано на рис. 8.

У межах Яворівського району домінують ліси I групи, які становлять 52,4 % лісовкритих площ (станом на 1999 р. – 61,42 %). На одного мешканця району припадає 0,50 га вкритої лісом площі (станом на 01.01.1999 р. – 0,42 га). Для порівняння, на 1 особу в Україні припадає всього 0,17 га вкритої лісом площі, а у Львівській області – 0,24 га [2]. Ліси II групи становлять 44,5 %.

Природоохоронні об'єкти Яворівщини займають 10438,8 га. Частка площ, зайнятих природоохоронними об'єктами (6,8 %) є недостатньою і в перспективі збільшуватиметься до оптимального рівня (10-12 %). Природно-заповідна мережа слугуватиме не тільки цілям охорони, але й регульованої рекреації, організованого туризму, екологічного виховання населення.

Майже на всій досліджуваній території можна помітити наслідки впливу людини на рельєф. Забудовані землі станом на 01.01.2006 р. становлять 5,87 % території, що на 0,17 % менше порівняно з 1999 роком (6,04 %).

Розподіл забудованих земель по території Яворівського району подано на рис. 9. Під житловою забудовою зайнято 680,76 га, а землі промисловості становлять 685,85 га.

На землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами і відповідними спорудами припадає 2,38 % земель району. Саме ці землі становлять найбільший відсоток серед забудованих земель району – 40,58 % площі району.

Землі, які використовують для транспорту і зв'язку становлять 1,14 % площі району.

На землі, які використовують для відпочинку, в Яворівському районі припадає 0,72 %.

В цілому землі, що зазнають техногенного впливу, в Яворівському районі складають 12235,89 га (7,93 %), що порівняно з 1999 р. менше на 0,61 %.

Географічне положення, рельєф, геологічна будова території, а також кліматичні умови зумовили нерівномірний розподіл водних ресурсів району (рис. 10). Винятковим щодо географічного положення є часткове простягання Головного Європейського вододілу в Яворівському районі, який зумовлює переважання тут малих річок. Тому забезпечення раціонального використання водних ресурсів, їхня охорона від виснаження і забруднення є однією з головних екологічних проблем району.

Здійснена нами оцінка ролі дестабілізуючих екологічну ситуацію чинників у межах адміністративно-територіальних утворень Яворівського району дала змогу виокремити райони зі сприятливою, дещо сприятливою, задовільною, напруженою і кризовою екоситуаціями (рис. 11).

Висновки. Отож, Яворівський район є давно освоєною і густозаселеною територією (79

осіб/км²). У структурі населення переважає частка сільського населення (55 %). Основу господарського комплексу становить промисловість, яка має багатогалузевий характер.

Головними наслідками поселенського навантаження району є: а) збільшення площі поверхні, вкритої техногенними спорудами; б) зміни співвідношення поверхневого та ґрунтового стоку; в) техногенна трансформація рельєфу і геологічного середовища; г) зміни стану річкових систем і пов'язаних з ними гідро-геоморфологічних процесів і гідроекологічної напруги, інших явищ, що впливають на екологічну ситуацію району.

Загострення соціально-економічних і екологічних проблем вимагає переорієнтації схем ведення господарства на такі варіанти, які відповідатимуть екологічним вимогам щодо використання природних ресурсів Яворівського району і забезпечуватимуть належний соціально-економічний розвиток регіону. Одним з напрямів виходу з цієї ситуації вбачаємо розвиток рекреаційної індустрії, яка за належної організації і розумного використання наявних природних ресурсів може у незначні терміни вирішити левову частку регіональних проблем.

Література:

1. Звіт про наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях Яворівського району (станом на 1 січня 2006 р.). – Яворів, 2006. – 184 с.
2. Земельні ресурси України / Під ред. В. В. Медведєва, Т. М. Лактіонової. – К.: Аграрна наука, 1998. – 150 с.
3. Ковальчук І. П. Геоекologia Розточчя. / І. П. Ковальчук., М. А. Петровська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 192 с.
4. Никифорова Е. М. Свинець в ландшафтах екосистем // Техногенные потоки вещества в ландшафтах и состояние экосистем. – М.: Наука, 1981. – С. 87 – 91.
5. Райони та міста Львівщини. Інформаційно-статистичний збірник. – Львів, 2005. – 216 с.
6. Руденко В. Г. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. / В. Г. Руденко. – Київ – Чернівці: К. – М. Академія – Зелена Буковина, 1999. – 568с.
7. Статистичний щорічник Львівської області. – Львів, 2006. – 105 с.
8. Структурна динаміка та розподіл земельного фонду Львівської області станом на 1 січня 2006 р. – Львів, 2006. – 117 с.
9. Чисельність населення Львівської області на 1 січня 2007 року. – Львів, 2007. – 42 с.

Резюме:

Петровская. М. ПОСЕЛЕНЧЕСКАЯ НАГРУЗКА И СТРУКТУРА ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДА ЯВОРИВЩИНЫ (ЛЬВОВСКАЯ ОБЛАСТЬ) КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ.

Охарактеризовано современную демографическую ситуацию Яворивщины. Выяснена структура хозяйственного комплекса и земельного фонда региона, очерчено проблемы природопользования и предложены пути их решения.

Ключевые слова: поселенческая нагрузка, демографические показатели, хозяйственный комплекс, землепользование, природопользование, геоэкологическая ситуация.

Summary:

Petrovska. M. SETTLEMENT PRESSURE AND STRUCTURE OF THE LAND FUND OF YAVORIV DISTRICT AS FACTOR OF FORMING OF GEOEKOLOGICAL SITUATION.

The modern demographic situation in Yavoriv district is described. The structure of economic complex and land fund of the district is analyzed, the problems of nature use and the ways of their solving are determined.

Key words: settlement pressure, demographic parameters, economic complex, land use, nature use, geoeological situation.

Надійшла 05.03.2010р.

УДК: 631.434:631.445.2.

Павло РОМАНІВ

СТРУКТУРНО-АГРЕГАТНИЙ СТАН ҐРУНТІВ ПЕРЕДКАРПАТТЯ

У статті розглядаються результати досліджень структурно-агрегатного стану та деградаційних процесів у ґрунтах Передкарпаття. Зазначено, що сільськогосподарське використання ґрунтів має негативний вплив на їхній структурно-агрегатний стан. Агрогенні ґрунти характеризуються низьким вмістом агрономічно цінних агрегатів, порівняно з ґрунтами під лісом. Тривале агрогенне використання ґрунтів досліджуваної території провокує високий рівень деградаційних процесів за показниками структурно-агрегатного стану.

Ключові слова: ґрунти, структурно-агрегатний стан, Передкарпаття, деградація.

Вступ. Поняття структури ґрунтів є досить неоднозначним і трактується з різних точок зору.